



Orhan Jašić i Senad Ćeman

Hajdučko prijateljstvo na granicama dva carstva – etička refleksija¹

UDK 2-675
316.77

Sažetak

U ovom tekstu reflektirali smo određene dijaloške i polemičke susrete na granicama kršćanske Habsburške Monarhije i muslimanskog Osmanskog Carstva. Analogno tome, pomoću nekoliko historijskih primjera zasnovanih na sidžilu iz 1742. godine, predstavili smo dijaloške odnosno polemičke događaje iz Tešanjskog kadiluka i Osiječke kapetanije. Naime u to doba je osim "dijaloga država" postojao i dijalog života koji se odvijao na različite načine, nekad *via positavae*, a katkad i *via negativae*. Polemički događaji prezentirani su u radu sukladno poteškoćama sa "međureligijskim skupinama hajduka" sačinjenim od kršćana i muslimana, koji su vršili napade i pljačkanje na pograničnom teritoriju. Zbog toga smo u tekstu ukratko predstavili i nekoliko oblika međureligijskog dijaloga ističući pritom posebno dijalog života. Također, s obzirom na to da je u radu bilo riječi o pojmu prijateljstva, sukladno Aristotelovoj klasifikaciji prijateljstva, posebno smo potcrtali oblik prijateljstva zasnovan na interesu odnosno koristi koji smo povezali s "hajdučkim međureligijskim prijateljstvom". Dakle, navedene historijske segmente smo razviđali na osnovu filozofije morala (etike) sa jedne i teologije sa druge strane, te smo na osnovu njih povijesno interpretirali navedene historijske događaje.

Gljučne riječi: hajduci, dijalog, polemika, filozofija, teologija, prijateljstvo.

¹ Ovaj rad nastao je iz COST projekta CA18129: *Islamic Legacy: Narratives East, West, South, North of the Mediterranean (1350–1750)*. Ovu prigodu također koristimo da se zahvalimo gospodinu Mehmedu Ćemanu na susretljivosti i dobrohotnosti prilikom ustupanja određenih podataka.

Uvod

Tokom povijesti ljudskoga roda konstantno se zbivao susret pojedinaca, obitelji, naroda i rasa, a time i pripadnika različitih religijskih tradicija. Posebno interesantna mjesta susreta osoba različitih religijskih tradicija svakako su bila granična i pogranična područja na periferijama carstava. Na osnovu historiografske građe detektira se da su se neki od tih susreta odvijali i u našoj blizini, to jest na granici između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije u osamnaestom stoljeću. U ovome tekstu upravo smo razmatrali i reflektirali takve susrete na granicama između kršćanske Habsburške Monarhije i muslimanskog Osmanskog Carstva na području Tešanskog kadiluka i Osiječke kapetanije. Navedena zbivanja interpretirana su na osnovu muslimanske tradicije sa jedne strane, i filozofije morala sa druge strane. Analagno kazanome, tekstem se prožimaju tri osnovne smjernice od kojih se prva odnosi na razumijevanje međureligijskog dijaloga, druga na filozofsko poimanje prijateljstva, dok je u trećoj kroz sintezu odnosno refleksiju analiziran istinski primjer dijaloga, suživota i interesnog prijateljstva na primjeru iz potonjeg sidžila, koji se odnosio na međureligijske “bande” koje su djelovale u okolini Tešnja odnosno Osiječke kapetanije. Sukladno navedenome, cilj ovoga rada je ukazati da je “međureligijski dijalog” popraćen prijateljstvom iz koristi postojao u historiji te da je izuzetno funkcionirao, istina na način *via negativae*, a ne na način *via positivae*, te da je bio potaknut primarno interesom. Stoga, prije negoli predstavimo konkretne primjere “dijaloga” i suživota u spomenutom dijelu Balkana, u nastavku teksta ćemo ukratko prezentirati neka od polazišta u međureligijskome dijalogu i prijateljstvu.

“Međureligijski dijalog” i prijateljstvo

Kad je riječ o samom pojmu međureligijskog dijaloga, neophodno je prvo eksplicirati termin *dijalog*. Na starogrčkome jeziku riječ *dijalog*

znači govoriti nekome ali i dalje slušati šta druga strana govori te respektirati tuđi govor.² Antonim dijalogu jest *polemos*, što znači konflikt, sukob, rat. Inače, u suvremenom društvu općenito, a tako i na području Bosne i Hercegovine, konstantno se u verbalnome izgovoru potencira vrijednost dijaloga općenito, te međureligijskog dijaloga i suživota.

Međutim, tokom prošlosti, susret kultura i civilizacija, pojedinaca i zajednica odvijao se na različite načine. Dakle, veoma često kontakti, susreti i koegzistencija bili su ekonomske ili pak političke i vojne naravi. S vremena na vrijeme, također su bili i ljubavno-bračne naravi, što uvijek nije bilo rado prihvaćeno u mnogim zajednicama ako ne bi došlo do konverzije jednog člana bračne zajednice u drugu religiju odnosno konfesiju. Tako bismo mogli kazati da su dodiri civilizacija, kultura i pojedinaca katkad bili dijaloški, ali i nerijetko polemički.

Kad je riječ o teološkom razumijevanju dijaloga, možemo ukratko naznačiti da teologija poznaje nekoliko oblika međureligijskog dijaloga, a veoma često se navode sljedeći: a) dogmatski dijalog u kojem su pozicionirane precizne granice vjerske naravi te se one ne prelaze (ovaj oblik dijaloškog diskursa još davno je uspostavljen i pozicioniran u prošlosti, i to ne samo u muslimanskoj nego i u judeokršćanskoj tradiciji); b) dijalog religijskog iskustva koji podrazumijeva ljubav prema dragome Bogu i specifičan je za sufizam, kabalu i kršćanski misticizam; te c) dijalog života koji se zasniva na zajedničkoj koegzistenciji, međusobnom poštivanju i suradnji kroz različite oblike svakodnevne životne djelatnosti.³ Međureligijski dijalog bi po svojoj esenciji trebalo da bude zasnovan na iskrenosti i svakako orijentiran prema Istini. Inače, u ovome radu, sukladno povijesnoj refleksiji, fokusirat ćemo se samo na treći navedeni oblik međureligijskog dijaloga, s tim da ovom prilikom neće biti riječ o međureligijskom dijalogu na način *via positiva*, nego prvenstveno na način *via negativae*.

² Vidjeti: Eric J. Sharpe, “Dialogue of religions”, u: Lindsay Jones (ur.), *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale, Detroit, sv. 4, 2005, str. 2343-2345.

³ Vidjeti: Rešid Hafizović, *Muslimani u dijalogu sa drugima*

i sa sobom – svetopovijesne i hijeropovijesne paradigme, El-Kalem, Sarajevo, 2002, str. 68-69; također vidjeti: Nikola Bižaca, *Ogledi iz teologije religija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008, str. 101.



Osim pojma dijaloga, u radu bismo izdvojili još jedan važan pojam koji bi se mogao vezati za dijalog, a to je pojam prijateljstva. Inače, u historiji filozofije, a i teologije, detektiraju se brojne eksplikacije navedenog pojma. Pošto je na početku rada istaknuto da će fenomen “međureligijskog dijaloga” biti doveden u suodnos sa etičkim (filozofsko moralnim) razviđanjem fenomena prijateljstva, analogno tome će u nastavku, istina ukratko, biti prezentirano aristotelijansko razumijevanje prijateljstva. Naime, u Aristotelovom kapitalnom djelu iz polja etike, odnosno praktičke filozofije, pod nazivom *Nikomahova etika*, sukladno polazištu odnosno cilju, može se govoriti o prijateljstvu prema: 1) dobru, 2) ugodi, 3) koristi.⁴ Navedena tri cilja mogu prijateljstvo voditi ka različitim oblicima odnosno naravima samoga fenomena prijateljstva, koje prvenstveno proizlazi iz ljudskog karaktera. Iako se prijateljstva mogu ostvarivati između karakterno različitih osoba, češće do prijateljstva dolazi između, po njihovoj prirodi, sličnih ljudi, i to kako onih dobrih tako i onih zlih, ili pak koristoljubivih.

Primjećuje se, dakle, da je prijateljstvo svakako i određeni *movens* međuljudskih odnosa ka zajedničkom cilju. Prema tome, diferentna je i motivacija za prijateljstvom sukladno već navedenoj tipologizaciji prema koristi, ugodi i dobru. Prema Aristotelovom učenju, istinski preduvjet prijateljstva jest jednakost, pa makar ta jednakost bila i u nečasnim radotama poročne prirode.⁵ Dakle, jedna vrsta prijateljstva jest zajedništvo u poročnoj ili grešnoj načinu življenja, a ono, po svemu sudeći, jest prožeto egoističko-simbiotskim reciprocitetom.⁶

Nasuprot ovakvom prijateljstvu iz koristoljublja, prema Aristotelu, savršeno, istinsko prijateljstvo zasnovano je na dobru, to jest na vrlini.⁷

⁴ Vidjeti: Aristotel, *Nikomahova etika*, Globus i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988, 1155 b 19, str. 167

⁵ “I postaju prijatelji na kratko vrijeme, uživajući u uzajamnu nevaljalstvu. Prijateljstva iz koristi te iz ugone traju duže; to jest sve dok jedan drugomu pružaju ugone ili koristi.” Aristotel, *Nikomahova etika*, 1159 b 8-12, str. 177.

⁶ Vidjeti: Marko Vučetić, “Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji”, *Filozofska istraživanja* 27 (107/2007), str. 572-573.

⁷ Analogno tome, Hrvoje Jurić iznosi veoma zanimljivo razmišljanje o prijateljstvu: “Prijateljstvo, naime, nastaje onda kada iz udruživanja jednakih nastaje nova nevidljivo i neopipljivo,

Ovom prigodom nećemo pisati o prijateljstvu po dobru, jer se ne odnosi na konkretan slučaj iz historije, a koje ćemo u potonjem dijelu rada etički reflektirati. Vrijedno je naglasiti da su druge dvije vrste prijateljstva nestalne, za razliku od spomenute.⁸ Naime, prijateljstvo zasnovano na ugodi i koristi nestaje onda kad ugoda i korist nestanu,⁹ a što je sasvim evidentno u brojnim životnim situacijama.

Dakle, u ovom tekstu fokus je usmjeren prema trećem obliku prijateljstva – prijateljstvu utemeljenom na uzajamnoj koristi. Ovu vrstu prijateljstva, uz ostale, “grade” i već spomenuti poročni, često zli i pokvareni ljudi, te se svakako i ova vrsta prijateljstva raspada u trenutku kad nestane uzajamna korist.

Vodeći se konceptom koristi, nekim ljudima lahko je preći bilo koji oblik granice, bilo fizičke ili ideološke naravi, pa se iz tog razloga može producirati, što ćemo pokazati u nastavku rada, “međureligijske skupine razbojnika” (hajduka) koje su zajedno operirale na granici Osmanske i Habsburške Imperije. Također, iako su spomenute bande (hajdučije) predstavljale negativnu društvenu pojavu, one su ipak istinski prezentirale dijalog života zbog njihova zajedničkog interesa za pljačkom i destrukcijom.

Hajduci i “međureligijsko prijateljstvo” na granicama carstava

Prije negoli prezentiramo spomenute slučajeve navest ćemo nekoliko historijskih činjenica koje se odnose na fenomen granica i pograničnog teritorija u navedenom razdoblju. Naime, danas postoje brojni narativi koji osmanlijsko-habsburšku granicu prezenitiraju kao oštru crtu razgraničenja između branitelja kršćanstva i muslimanskih Osmanlija. Takovrsna klasifikacija i ne mora

ali ipak postojeće mi.” Hrvoje Jurić, *Iskušenje humanizma*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2018, str. 279.

⁸ Ibidem.

⁹ “Oni koji su prijatelji poradi koristi razilaze se čim nestane probitka, jer i nisu bili ljubitelji jedan drugoga, nego onoga što je probitačno. Dakle, radi užitka i radi koristi mogu biti između sebe prijatelji i nevaljali ljudi, te čestiti s nevaljalima, kao i onaj tko nije ni jedno od toga s bilo kakvim osobama, dok je bjelodano kako zbog samih ljudi mogu prijateljjevati samo dobri.” Aristotel, *Nikomahova etika*, 1157 a 13-20, str. 171.

nužno uvijek odgovarati historiografskoj istini. Iako odvojeno granicama, stanovništvo obje države bilo je povezano trgovinom, oporezivanjima, pljačkama, zarobljavanjima, dezertiranjima i pregovorima. Stoka, alkohol i poljoprivredni proizvodi iz područja pod kontrolom Osmanlija često su dospijevali na tržnice pod kontrolom Habsburgovaca.¹⁰ Tokom navedenih susreta od posebnog značaja bila su granična i pogranična područja. Nisu uvijek postojala jasna pravila koja bi precizno definirala gdje počinje, a gdje završava pogranična zona. Početak i kraj uvijek nedefinirane pogranične zone ovisio je o konfiguraciji terena, prohodnosti puteva i frekvenciji saobraćaja, blizini gradova u unutrašnjosti, lokalnoj klimi i sl. Zbog toga je navedeni teritorij često bio "prikladan" za hajdučke upade, kako sa jedne tako i sa druge strane. U nastavku ćemo ukazati da su nekim područjima upravljali zapovjednici koji su često bivali u dobroj mjeri neovisni o državnim centrima, te su i međusobno komunicirali putem službenih kanala sa svojim susjedima radeći u interesu svoje državne strukture.¹¹ U Osmanskom Carstvu su u razmatranju nekih međudržavnih odnosa, a posebno nekog konflikta oko granica, *beglerbegovi* u pograničnim pokrajinama imali nadležnost da neposredno pregovaraju s predstavnicima susjednih država, a u nekim slučajevima i kadije.¹²

¹⁰ Mark L. Stein, *Guarding the Frontier: Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*, Tauris Academic Studies, London, 2007, str. 25-27.

¹¹ Ibrahim Alajbegović Pečevića, *Historija 1576-1640*, Sarajevo, 2000, sv. 1, str. 196-198.

¹² Ekmeleddin Ihsanoglu et. all, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004, str. 255.

¹³ O tome se kroz nekoliko primjera veoma precizno govori u sidžilu: "Osječki general uputio je pismo Bosanskom Divanu (saopćivši): odmetnici po imenu Hasan-beg iz sela Dumne, Đurica Bahćenović iz Novoga Grada, Stipan Košović, Čirko iz Dubošćice (Dubošća) i Luka Stipić uhvatili su austrijskog popa Andriju Veličića, dok je nosio alkohol između sela Gornji Svilaj i Brusnica, koji se nalaze uz austrijsku granicu. Nakon što su ga pretukli i ranili, uzeli su mu 500 forinti i pustili ga na slobodu. Osim toga, odmetnici iz sela Pritoka koje se nalazi na islamskoj granici: harambaša Bano Vukmanović, Đoko Arnaut, Ilija, sin Vičića iz sela Vučija, Simo, sin Blaža iz Vukova, Bajraktarević musliman, Juro, sin Hristin iz sela Bunosavača, Đoko, sin Simunov, Mitar, sin Glavaša, Matko Vičić iz Dugog Polja, Božo Mitrović, Petar iz Tople, Mitar, sin Tutomirov napali su karaulu koja se nalazi u mjestu Dolina na austrijskoj granici. Ranili su Augustina,

U nastavku teksta predstaviti ćemo nekoliko slučajeva uzajamnog međureligijskog hajdučkog prijateljstva sa pograničnih područja Tešanjskog kadiluka i Osiječke kapetanije u prvoj polovini osamnaestog stoljeća. Naime, u to doba egzistirao je i politički dijalog između tešanjskog (osmanskog) i osiječkog (habsburškog) regiona, ali je također bio primjetan i dijalog života koji se najčešće odvijao kroz razmjenu različitih ekonomskih dobara uglavnom u pograničnim područjima.

Međutim, bile su evidentne i polemičke poteškoće, a one su često bile prisutne u vidu oružanih sukoba oficijelnih vlasti s banditima (hajducima), koji su operirali duž granica, to jest pograničnog područja. Ove grupe sačinjavali su hajduci različitog religijskog porijekla. Navedene "međureligijske grupe odmetnika" (hajduci) povremeno su činili zajedno kršćani i muslimani koji su pljačkali i palili u područjima carstava. Istovremeno, postojala je politička i vojna saradnja (dijalog) između vlasti Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, to jest osiječkog generala i Bosanskog divana. Upravo o tome svjedoči i sidžil datiran na 16. džumadel-evvel 1115. (19. juli 1742), u kojem se precizno opisuje stanje s bandama odnosno hajdučijama koje su harale na granici, a o čemu zorno svjedoče i podaci u podnožnoj napomeni.¹³

sina Antonovog iz sela Kajarije, koji je drugi dan umro. Od Jovana Katića iz sela Doline oteći su 95 forinti, a od Mate Ostojića 27 forinti. Osim toga, neki stanovnik Pećine koja se nalazi na islamskoj granici sa nekoliko odmetnika i prijatelja čamcem su se prevezli na konjima u Novograd i napali mlin koji se nalazi u blizini austrijske granice. Napali su i vezali one koji su bili u mlinu, a ostalima su odredili po 100 forinti. Natjerali su ih da polože zakletvu i da se obavežu da će donijeti 500 forinti. Rekli su: 'Ako spomenuti novac ne donesete, uhvatićemo vaše žene i poslugu, polomiti im ruke i noge, i poslati kućama!' Tako su porobili i opljačkali sedam kuća. Tako je napisao o učinjenoj šteti. Tražio je da se navedeni odmetnici uhvate i kazne, a oduzete stvari vrate njihovim vlasnicima. Prema tome, posredstvom suda, mubašira i svih vas, neka se navedeni odmetnici po svaku cijenu pronađu i pohvataju, a zatim pošalju na Bosanski Divan. Ako spomenuti buntovnici izazovu sukob, žive ili mrtve ih pohvatajte. Od sada, ako se neko odvaži da učini slično, što je protivno uslovima mira, uhapsite ga i pošaljite na Bosanski Divan. Neka se nikome ne dopusti da djeluje suprotno uslovima prijateljstva i susjedstva. Posvetite pažnju i ozbiljnost hapšenju i vezivanju harambaša koji se nalaze u kadilucima pod vašom ingerencijom. O tome odmah obavijestite Bosanski Divan. U vezi sa tim napisana je ova bujuruldija i poslana po



Na osnovu imena koja su navedena u sidžilu evidentno je da dotični hajduci pripadaju, barem nominalno, različitim religijama i konfesijama. Te "međureligijske hajdučije" predstavljaju skupinu prijatelja koji su svoje prijateljstvo temeljili na principu korisnosti, a možda i iskrenog prijateljstva, zarad materijalnog dobra ostvarenog u poročnoj ili grešnoj djelanju. Bez obzira na to što je njihovo prijateljstvo destruktivno i veoma nemoralno po druge ljude, ono je ipak prijateljstvo s jasnim i postignutim materijalnim ciljevima. Primjećuje se nadalje da je hajdučko prijateljstvo popraćeno i *esnafskom solidarnošću* bez obzira na već navedenu različitu etničku, nacionalnu i, u ovome slučaju, eventualno religijsku pozadinu i pripadnost. Među razbojnicima su više nego očigledno bili prisutni sloga, uzajmnost i suživot, ali ne u smislu tolerancije (trpeljivosti), nego u smislu prijateljstva zasnovanog na interesu. Usprkos barem nominalnoj religijskoj te, suvremenim vokabularom kazano, nacionalnoj diferencijaciji, hajduci bi trebalo međusobno da budu stranci, ali zapravo oni to uopće nisu. Štaviše, kod njih se uočava solidarnost i bratstvo, istina zasnovano na interesu, koje *de facto* izgrađuje i aristotelijansko prijateljstvo utemeljeno na koristi.

Jednako kao što moralnost, odnosno krepost, može proizaći iz interakcije s drugim i drukčijim ljudima, također, analogno tome može, ako je riječ o *via negativae*, to jest nemoralnom načinu života, proizaći porok ili grijeh, s obzirom na to da se čak i u zajedničkom i prijateljskom poroku ili grijehu zrcali onaj drugi,

uzoru vršnjaka i odličnika aga, kapidžija, buljukbaša, hadži Hasan-agi, neka mu se poveća snaga. Kada stigne potrebno je da se uradi kako je navedeno. Posredstvom suda, mubašira, a uz zajednički dogovor, neka se navedeni buntovnici živi ili mrtvi pohvataju i pošalju na Bosanski Divan. Ako se, ubuduće, neko odvaži da uradi slično, što je u suprotnosti sa uslovima mira, neka se uhapsi i o tome obavijesti Bosanski Divan. Nikome neka se ne dopusti da se ponaša suprotno uslovima prijateljstva i komšiluka. Neka se posveti pažnja i ozbiljnost hapšenju odmetnika u vašim kadilucima. Neka se vodi računa i da se postupa u skladu s ovom bujuruldijom." *Sidžil Tešanjskog kadiluka 1740-1752*, prijev. Hatidža Čar-Drnda, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. 41. Registrovano: 16. džumadel-evvela 1155. (19. jula 1742. godine)

¹⁴ Vežano za navedeno razmišljanje zanimljiva je i misao Karla Jaspersa da "istina dela i istina čoveka su identični". Karl Jaspers, *Sokrat, Buda, Konfucije, Isus*, Milstone, Beograd, 2019, str. 59.

najčešće prijatelj, kako je to u ovome slučaju s hajducima. Premda su spomenuti hajduci bili kriminalci i počinioци kriminalnih radnji, njihovo prijateljstvo je možda bilo daleko iskrenije i časnije negoli neki oblici međureligijske komunikacije danas, koje je po svojoj formi prijateljsko a po supstanciji dosta neiskreno, te primarno orijentirano prema osobnoj koristi.¹⁴

Važno je potcrtati da spomenuti prijatelji, to jest hajduci tokom pljačkanja i paljenja nisu obraćali pažnju ni na religijsku orijentaciju njihovih žrtvi. Bez obzira na različitu religijsku i konfesionalnu pripadnost u navedenim slučajevima, a tako i u brojnim drugim, hajduci uopće nisu bili stranci; štaviše, oni su jedna vrsta prijatelja vođena zajedničkim motivom utemeljenim na interesu. Prema tome, oni su putem svog nemoralnog cilja, koji je itekako jasan, nedvosmislen i neprekriven, izgrađivali posebnu vrstu prijateljstva – "hajdučko prijateljstvo". Navedeno prijateljstvo, a što je i prethodno naglašeno, utemeljeno je na uzajamnoj koristi. Istina, u ovome smislu prijateljstvo se ne izgrađuje i ne dograđuje na način *via positivae*, već znatno više spomenutim modusom *via negativae*.¹⁵

Inače, kad je riječ o prijateljstvu u ovome slučaju, također nije riječ o prijateljstvu sa državom. Štaviše, razbojnice ili hajduke povezuje i zajedničko neprijateljstvo, a ne prijateljstvo prema carstvima, dok carstva pak iskazuju veliku otvorenost za prijateljstvo i suradnju kad je riječ o zajedničkom interesu odnosno zajedničkoj poteškoći – hajducima.

¹⁵ Ipak, vrijedno je istaknuti da je bilo i mnogo herojskih prijateljstava, to jest dosta drukčijih od hajdučkih, jer je dolazilo i do bratimljenja između stanovništva sa suprotnih strana granice, o čemu svjedoči i sljedeći izvadak iz Čelebinog *Putopisa*. "Kad naši junaci na ovoj našoj krajini padnu u kršćansko ropstvo i tom prilikom jedu i piju za stolom, oni se pobrate sa kršćaninom i zakunu mu se na vjernost. Kršćanin da vjeru muslimanu da će ga u slučaju potrebe izbaviti iz nevjerničkog ropstva, a musliman, opet, zada vjeru kršćaninu i rekne: 'Ako ti padneš nama u ropstvo, ja ću tebe izbaviti od Turaka.' I tako dadnu jedan drugom čvrstu vjeru rekavši: 'Tvoja vjera je moja, a moja vjera je, opet, tvoja.' Zatim laznu međusobno krvi. Tako se pobratimio musliman sa kršćaninom." Evlija Čelebija, *Putopis*, Svjetlost, Sarajevo, 1967, str. 147.

¹⁶ Vidjeti: *Sidžil Tešanjskog kadiluka 1740-1752*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2005, str. XVIII.

Ali, nasuprot hajdučkog prijateljstva odvija se i međusobno prijateljstvo između navedenih carstava. Štaviše, motreno iz rakursa *via positivae*, vrijedno je izdvojiti podatak da su i vlasti dva carstva usko surađivale prilikom narušavanja reda od navedenih bandi, što je evidentno iz historijske činjenice da je osmanska vlast odmah reagirala kako bi pronašla i kaznila odmetnike zbog njihovih kriminalnih djela.¹⁶ Habsburška i osmanska politička i vojna struktura, svaka na svoj način, surađivala je jedna s drugom kako bi sačuvale red i mir. No ipak, u našem radu nismo fokus usmjerili ka pozitivnom aspektu suradnje među državama, jer smo željeli prezentirati ne baš uobičajene podatke o “međureligijskim graničnim hajdučijama”. Ovom prigodom bismo na osnovu navedenog primjera mogli otvoriti i diskusiju o prijateljstvu između država, ali zbog ograničenosti prostora, ovaj put to nećemo učiniti.

Zaključak

Nerijetko se pod pojmom “dijalog” misli na približavanje drugome, zatim na učenje te na upoznavanje i razumijevanje drugog i drukčijeg. Dakako, humanistički motreno, dijalog bi trebalo da bude iskren odnos sa drugim, no ipak je veoma često, a danas osobito možda i više nego prije, međureligijski dijalog projektiran i orijentiran simplificiranom

ovozemaljskom materijalnom korišću, koja esencijalno odudara od svog religijskog i etičkog polazišta. Štaviše, valja istaknuti da se govori o identičnoj matrici bez obzira na to je li riječ o dijalogu različitih pojedinaca, organizacija ili pak institucija, unutar kojih su utilitarne često profane svrhe dominantno polazište te i konačno “dijaloško” i prijateljsko ishodište. U takvom današnjem “dijaloškom pogledu na svijet” zastupljeno je i prijateljstvo utemeljeno na koristi, koje zasigurno nestaje onda kad i korist iščezne. Međutim, ako bismo povijesno uporedili suvremene prethodno spomenute dijaloško-prijateljske tendencije s historijskim primjerima koje smo prezentirali, primjećuju se i određene sličnosti, ali i neke razlike. Prvo, veoma je zastupljeno prijateljstvo zasnovano na koristi u obje skupine, te je svakako primjetna i “blagonaklona” i otvorena komunikacija popraćena utilitarnom koegzistencijom. Razlog za to pronalazi se u identičnoj naravi sudionika, bez obzira na diferentnu religijsku i etničku pripadnost. Međutim, u nekim suvremenim oblicima dijaloških susreta nije zastupljeno hajdučko nasilje, ali jest neiskrenost u komunikaciji koja kao konačni cilj ima korist najčešće materijalne ili neke druge prirode, što je u svojoj esenciji opozitno tradicijskom religijskom nauku sa jedne, i etičkome konceptu usmjerenome prema ideji dobra sa druge strane.

Izvori

- Alajbegović Pečevića, Ibrahim, *Historija 1576-1640*, sv. 1, Sarajevo, 2000.
- Aristotel, *Nikomahova etika*, Globus i Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.
- Bižaca, Nikola, *Ogledi iz teologije religija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.
- Čelebija, Evlija, *Putopis*, prijev. Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- Hafizović, Rešid, *Muslimani u dijalogu sa drugima i sa sobom – svetopovijesne i hijeropovijesne paradigme*, El-Kalem, Sarajevo, 2002.
- Ihsanoglu Ekmeleddin et al., *Historija Osmanske države i civilizacije*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2004.
- Jasper, Karl, *Sokrat, Buda, Konfučije, Isus*, Milstone, Beograd, 2019.
- Jurić, Hrvoje, *Iskušenje humanizma*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2018.
- Sharpe, Eric J., “Dialogue of religions”, u: Lindsay Jones (ur.), *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale, Detroit, sv. 2, 2005.
- Sidžil Tešanjskog kadiluka 1740-1752*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2005.
- Stein, Mark L., *Guarding the Frontier: Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*, Tauris Academic Studies, London, 2007.
- Vučetić, Marko, “Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji”, *Filozofska istraživanja* 27 (107/2007).

*Abstract*

Bandits' Friendship on the Borders of Two Empires – An Ethical Reflection

Orhan Jašić i Senad Ćeman

In the paper, we reflect on certain dialogic and polemical encounters on the borders of the Christian Habsburg Monarchy and the Muslim Ottoman Empire. Analogously, with the help of several historical examples based on the sigil from 1742, we present dialogical or polemical events from the Kadiluk (the judicial district) of Tešanj and the Captaincy of Osijek. Namely, at that time, in addition to the "dialogue of states", there was also a dialogue of life, which took place in different ways, sometimes *via positavae*, and sometimes *via negativae*. The polemical events presented in the paper follow issues with "the inter-religious groups of bandits" made up of Christians and Muslims, who carried out attacks and lootings in the border territory. For this reason, the paper briefly presents several forms of inter-religious dialogue, emphasizing in particular the dialogue of life. Also, since the paper discusses the concept of friendship, in accordance with Aristotle's classification of friendship, we especially underline the form of friendship based on interest or benefit, which we connected with "bandits' interreligious friendship". Therefore, we explore and interpret these historical events based on the philosophy of morality (ethics) on the one hand, and theology on the other hand.

Keywords: bandits, dialogue, polemos, philosophy, theology, friendship.

Iz "Maqalata" Šemsa Tabrizija

Nekakvi su govorili: "Mevlana (Dželaluddin) se povukao od ovoga svijeta, a Mevlana Šemsuddin-i Tabrizi nije." A Mevlana im odgovori: "Vi ne volite Mevlana Šemsuddina, da vam je drag, ne bi vam se činio antipatičnim i ružnim."

Stihovi:

*Tolerancija učini čovjeka slijepim za tuđe mahane
Pogledi puni bijesa i mržnje svaku zloću jasno vide
Svako je slijep i gluha pred objektom svoje ljubavi
Ne mogu se čuti i vidjeti nedostaci voljenih
Počinje mahane uočavati onaj ko ljubav izgubi
Zar ne vidiš da mati tolerira kad joj dijete postelju upogani
Ne gadi joj se, već kaže: Nek se ti meni urahati
Ove riječi pokazuju koliko majka dijete voli*

Mevlana Šemsuddin veli: "Odgovor na ovo je još ranije dao Mevlana. A sad slušaj i mene: 'Nekakav čovjek hroma tovara uvede u štalu i hrani ga puna dva dana i dvije noći. A tovar se stalno uneređuje po svom doaćinu. Ovaj pak uzjaše svog arapskog konja, te ga konj izbavi iz svake opasnosti, nedaće i zla drumskih razbojnika.

Upravo ovaj primjer ukazuje na snagu te tajne. Konačno, jasne su i osobenosti životinje koja na svojim plećima nosi čovjeka. Nijedna nas želja ne može nikamo odvesti. Uvijek nas mora pratiti nijaz i iskrene, usrdne zamolbe skrušenih i pokornih. Kaže se: «Nema sumnje da je sadaka namijenjena siromasima.» A nama je potrebna samo iskrena, skrušena zamolba iz forme njegove osame. Također, forma i suština su takav nijaz, takva skrušena pokornost kakva se ne može pokazati pred mrzovoljnim i smrknutim šejhom. Rekoh:

'Ti, smrknuti efendija, je li me grdiš zato što si sa mnom u sukobu?' On odgovori: 'Ne, čovjek se pred nekim toliko smrkne, jer ga je taj povrijedio. A sa drugim se lijepo razumijeva, smješkaju se jedan drugome.' Znači, vidi jednog i smrkne se na njega, vidi ovog i osmijehne mu se, i kako od tog ne doživi nikakvu neugodnost, uvijek mu je drag. A ako doživi neku neprijatnost ili štetu, to je sukob s njegovim jastvom. Okrene se prema njemu i smrkne se na njega. A kad se okrene prema prijatelju, počne se osmjehivati."

Biti svjestan toga jest jedna vrsta zrelosti. A ne biti svjestan toga jest zrelost zrelosti. Ja nečiji sud želim saznati radi njegove suštine, a i nečiju suštinu želim saznati zbog njegova suda.

Prevela: Amina Šiljak-Jesenković